

اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای نواحی بیابانی، مطالعه

موردی؛ مجموعه روستایی ده‌بالا در دهستان شیرکوه، استان یزد

مجتبی قدیری معصوم: استاد جغرافیا و عضو قطب مطالعات و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران*

حمیدرضا باغیانی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مسعود نیک سیرت: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

وصول: ۱۳۹۰/۱۲/۱۴ پذیرش: ۱۳۹۲/۴/۱۷، صص ۱۴۸-۱۳۱

چکیده

برخی از روستاهای کشور با مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی مواجه بوده و در آنها کمتر اثری از توسعه پایدار دیده می‌شود. با توجه به ماهیت اکوتوریسم و همخوانی و سازگاری آن با توسعه پایدار، این فعالیت می‌تواند رونق اقتصادی روستا را دنبال داشته و سلامت اجتماعی و حفظ محیط زیست را تضمین نماید. هدف تحقیق، مطالعه اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستای ده‌بالا در استان یزد می‌باشد. سؤال اصلی پژوهش این است که اکوتوریسم چه اثراتی بر روی توسعه پایدار روستاهای مورد مطالعه داشته است. شاخص‌های مورد استفاده شامل شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی می‌باشد که برای هر کدام با استفاده از نظرات کارشناسان گویه‌های مرتبط تعریف شده است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل ۱۰ روستا از مجموعه روستایی ده‌بالا می‌باشد. روش تحقیق توصیفی-پیمایشی بوده و داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز با استفاده از منابع و اسناد کتابخانه‌ای و انجام مطالعات میدانی جمع‌آوری و سپس با به‌کارگیری نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که مهمترین اثر اکوتوریسم بر روستاها، گسترش خانه‌های دوم بوده است. همچنین جمع‌بندی نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که اکوتوریسم در بعد اقتصادی موجب ایجاد درآمد و اشتغال‌زایی برای مردم محلی شده و در دو بعد اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی آسیب‌های متعددی را به دنبال داشته است.

واژگان کلیدی: گردشگری پایدار، اکوتوریسم، توسعه پایدار، نواحی بیابانی، اکوتوریسم پایدار، گردشگری روستایی.

مقدمه

روستایی برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات، پول پرداخت می‌کنند. این پول‌ها در فعالیت‌های محلی جریان می‌یابد و موجب تحرک مناطق روستایی در برآورده کردن هرچه بهتر و بیشتر نیازهای بازدیدکنندگان می‌شود و اثرات مهم اقتصادی آن به کند شدن روند تخلیه سکونتگاه‌های روستایی

گردشگری روستایی می‌تواند راهبردی برای توسعه همه جانبه دولت از نظر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی باشد. از نظر اقتصادی، گردشگری روستایی می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی در بر داشته باشد. گردشگران

گنبد‌های نمکی، دره‌ها، کوه‌ها و سایر جاذبه‌های طبیعی جهت توسعه اکوتوریسم هستند.

پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که: اکوتوریسم چه اثراتی را بر توسعه پایدار روستاهای ناحیه مورد مطالعه داشته است؟ متناسب با این سؤال، فرضیه زیر مطرح می‌شود:

به نظر می‌رسد اکوتوریسم اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی بر روستاهای ناحیه مورد مطالعه شده است.

مبانی نظری تحقیق

توسعه روستایی شامل ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی است. گردشگری روستایی در چارچوب توسعه پایدار روستایی، با ایجاد اشتغال، افزایش سطح درآمد، متنوع‌سازی فعالیت‌های اختصاصی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی، افزایش سطح آگاهی‌های اجتماعی و ایجاد روابط اجتماعی گسترده بین جامعه میزبان و میهمان به حفاظت از میراث فرهنگی و محیط‌زیست طبیعی کمک می‌کند و با جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه و بهینه‌سازی بهره‌برداری از زمین به توسعه پایدار یاری می‌رساند (قدیری معصوم و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۱).

کمپل (1999) بیان می‌کند که طبیعت‌گردی به توسعه مشاغل کوچک بومی کمک می‌کند، درآمد اقتصادی را افزایش می‌دهد، افراد منطقه را به تداوم شیوه زندگی سنتی و فرهنگ بومی تشویق می‌کند و در نهایت به ارزشهای جامعه احترام می‌گذارد (کریم‌پناه، ۱۳۸۴: ۴۵).

توسعه پایدار فرایندی است که اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه را در هر جا که ممکن است از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدام‌های

منتهی می‌شود (جوان و سقایی، ۱۳۸۳: ۱۱۳). همچنین، گردشگری روستایی می‌تواند نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی و تنوع‌بخشی به رشد اقتصادی و نیز خلق فرصت‌های شغلی جدید در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی ایفا کند (شریف زاده و مرادنژاد، ۱۳۸۱: ۵۲). این پژوهش به بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گسترش اکوتوریسم بر روستاهای واقع در نواحی بیابانی (دهستان شیرکوه واقع در استان یزد) می‌پردازد. نقش زیست‌محیطی روستاهای این‌گونه نواحی در تحقق اهداف توسعه ملی با قابلیت‌های این روستاها در جهت مقابله با بیابان‌زایی و خطرات ناشی از خشکسالی‌ها، مقابله با فرسایش و تخریب خاک، حفظ و نگهداری منابع طبیعی و نیز میکرو اقلیم‌ها، معنا می‌یابد. بدین ترتیب اگر توسعه را به معنای تعامل بهنجار نظام‌های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی بدانیم، در آن صورت روستاهای واقع در مناطق بیابانی نقش اساسی در تحقق توسعه پایدار کشور ایفا می‌نمایند (طاهرخانی، ۱۳۸۲: ۲۳۵). این روستاها به منظور ایفای نقش خود در توسعه پایدار کشور، می‌بایست در وحله نخست، خود، توسعه پایدار را تجربه کنند. حال آنکه بسیاری از این روستاها با فقر و مشکلات اقتصادی روبرو هستند و حتی بخشی از فقر موجود در شهرهای همجوار آن‌ها نیز منشأ روستایی دارد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۳). این در حالی است که تعداد زیادی از این روستاها، دارای منابع و فرصت‌های کسب درآمد بالقوه، مانند آب و هوای مساعد در دل بیابان، اشکال ژئومورفولوژیکی، جذابیت آسمان، درخشندگی خورشید، چشمه‌ها، قنات‌ها، حیات گیاهی و جانوری، تپه‌های ماسه‌ای،

محیط‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و ۲- ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۶۲). پایداری طبیعت‌گردی نیز دارای اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی است که بخشی از آن در جدول (۲) قابل مشاهده است.

لازم و عملیات حمایتی با هم تلفیق می‌کند و در هر جایی که تلفیق امکان ندارد به ایجاد رابطه مبادله بین آن‌ها، بررسی و هماهنگی این مبادله‌ها می‌پردازد. براساس این تعریف سه دسته هدف (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی) و بر مبنای آن‌ها سه محیط و سه بُعد اصلی وجود دارد که عبارتند از ۱-

جدول (۲): اهداف پایداری اکوتوریسم

<ul style="list-style-type: none"> - توسعه اقتصاد پایدار محلی - ایجاد مشاغل دائمی برای مردم محلی - حرکت در جهت توسعه اقتصادی دیگر مشاغل وابسته (رستوران‌ها و هتل‌ها و ...) - بهبود زیرساخت‌های محلی - حفظ سودهای بدست آمده در درون جوامع محلی - توزیع برابر درآمدها - افزایش میزان تولید و مصرف - سرمایه گذاری برای ایجاد و حفاظت از مناطق حفاظت شده - بهره برداری مؤثر از منابع طبیعی 	<p>اهداف پایداری اقتصادی اکوتوریسم</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء حفاظت زیست محیطی - فراهم آوری آموزش زیست محیطی - افزایش آگاهی عمومی برای حفظ محیط زیست - پرورش نگرش‌ها و رفتارهای سالم نسبت به محیط طبیعی - اعطای هدایا برای تشویق حفاظت از منابع طبیعی محلی - راه‌اندازی گروه‌های سیار طبیعت‌گرد 	<p>اهداف پایداری زیست محیطی اکوتوریسم</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ارتقاء مشارکت فعال مردم محلی - ارتقاء مالکیت محلی - قدرت دهی به مردم محلی - بهبود و افزایش تعادل جامعه محلی - تشویق مفهوم چندفرهنگی و ارتباط میان جوامع میزبان و گردشگران - ایجاد حس اعتماد به نفس برای مردم محلی 	<p>اهداف پایداری اجتماعی- فرهنگی اکوتوریسم</p>

مأخذ: (Eraqi: 2007: 41).

در جدول (۳) به نمونه‌هایی از این تأثیرات اشاره شده است.

در چارچوب اهداف ذکر شده، اکوتوریسم می‌تواند تأثیرات متفاوتی را روی جوامع محلی به دنبال داشته باشد که در قالب دو دسته تأثیرات مثبت (منافع) و منفی (مضرات) می‌توان مورد بررسی قرار داد.

جدول (۳): نمونه‌هایی از تأثیرات اکوتوریسم

انواع تأثیرات و خصوصیات	تأثیرات مثبت / منافع	تأثیرات منفی / هزینه‌ها
زیست محیطی	<ul style="list-style-type: none"> - انگیزه برای حفاظت نواحی طبیعی - فراهم آوردن منابع برای مدیریت و حفاظت زیست محیطی - ایجاد انگیزه برای حفظ و یا ارتقای محیطی فیزیکی - ایجاد یک محیط زیست معنوی 	<ul style="list-style-type: none"> - پاکسازی و آسیب رساندن - تأثیر غیرمستقیم روی گیاهان - دگرگونی در زیست بوم‌ها - فعالیت‌های گردشگری نامناسب مانند شکار - اختلال حیات وحش - فرسایش خاک و فشردگی که منجر به تغییر پوشش زمینی و پوشش گیاهی می‌شود - آلودگی هوا، صدا و فاضلاب - ایجاد گونه‌های سمی و دیگر اثرات منفی
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - بدست آوردن درآمد خارجی - تنوع و توسعه اقتصادی - توزیع درآمد در جوامع و اقتصادهای محلی - تمایل اکوتوریست‌ها به خرج بیشتر و اقامت طولانی‌تر - درآمدزایی برای انجام حفاظت - افزایش فرصت‌های اشتغال - توسعه فراساختاری محلی 	<ul style="list-style-type: none"> - شکست کل عایدی با هزینه‌های بالای تأثیرات اکوتوریسم - افزایش بار مسئولیت آژانس‌های مدیریت منابع زیرساختی
اجتماعی - فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> - فرصت‌های اشتغال - تنوع اقتصاد پایه - تنوع تسهیلات و خدمات - کمک در حفاظت طولانی مدت از میراث فرهنگی - تجدید حیات فرهنگ محلی - چشم‌اندازهای تاریخی مرتبط با مردم بومی و فونا و فلورا - حفاظت از فعالیت‌های فرهنگی سنتی - تشویق جوامع محلی نسبت به ارزش و سود دارایی‌های طبیعی و فرهنگی 	<ul style="list-style-type: none"> - ازدحام بیش از حد - رفتار نامناسب و ناشایست گردشگران - درگیری برای حداکثر دسترسی و بهره‌برداری مناسب - دگرگونی منابع (هزینه کالاهای تولیدی)

مأخذ: (Neth, 2008: 59).

از گردشگری که توان بالقوه‌ای جهت توسعه اقتصادی و حفاظت از منابع طبیعی داراست، (Higham, 2007: 2) مورد توجه قرار گرفت. این پدیده، شکل جدید و متفاوتی از مسافرت طبیعی و ماجراجویی است که حفاظت از میراث طبیعی و فرهنگی محلی را از طریق بهبود رفاه جامعه محلی دنبال می‌کند. همچنین

نظام‌های گردشگری به مانند یک اکوسیستم، پویا و وابسته به سرمایه‌های طبیعی عمل می‌کنند (Higham, 2007: 215). در بین این نظام‌ها، طبیعت‌گردی وابستگی بیشتری به سرمایه‌های طبیعی دارد. اصطلاح طبیعت‌گردی در دهه ۱۹۶۰ وارد ادبیات گردشگری شد و از همان آغاز پیدایش، به عنوان شکل جدیدی

طبیعت‌گردی برای اولین بار توسط میلر^۴ وارد ادبیات گردشگری شد و راه خود را به سوی جنبش توسعه‌ی پایدار گشود. در این دیدگاه، اکوتوریسم در وهله‌ی نخست ناظر بر ملاحظات زیست‌محیطی و مفهوم توسعه‌ی پایدار است و در آن طبیعت‌گردی در درجه‌ی دوم اهمیت قرار می‌گیرد. شماری از پژوهشگران، طبیعت‌گردی را روایت پرداخت شده‌ای، از گردشگری طبیعی می‌دانند و عده‌ای نیز در مطالعات موردی تعاریف ویژه‌ی خود را مطرح می‌کند (رضوانی، ۱۳۸۷: ۲۱).

تاکنون تعریفی عمومی از طبیعت‌گردی ارائه نشده است. مفاهیم طبیعت‌گردی می‌تواند در دو دسته تقسیم‌بندی شود: در اولین دسته، طبیعت‌گردی را به عنوان شکل فضایی گردشگری در رابطه با نواحی طبیعی در نظر گرفته می‌گیرند که در آن چشم‌اندازهای زیبا و عرف و سنن محلی جذابیت اصلی را دارند (Liu, 1998: 71- 75). در دسته دوم، طبیعت‌گردی باید تحت شرایطی عملی شود تا حفاظت و توسعه در نواحی هدف، همزمان تحقق یابد؛ از قبیل گردشگری یکپارچه، توسعه اجتماعات محلی و حفاظت زیست‌محیطی (Luo, et.al, 2008: 130).

یوان^۵ به نقل از جامعه بین‌المللی اکوتوریسم^۶، طبیعت‌گردی را سفر مسئولانه به نواحی طبیعی که منجر به حفاظت از محیط زیست و بهبود رفاه جامعه محلی شود، معرفی می‌کند (Yuan & et al, 2008: 1).

طبیعت‌گردی دارای یک بعد اخلاقی است که آنرا از سایر انواع گردشگری جدا می‌سازد و سریعترین رشد را در میان بخش‌های متفاوت گردشگری داراست که دارای قابلیت رشد ۲۰ درصد در سال می‌باشد (Serra, 2007: 6).

تجربه نشان داده است که طبیعت‌گردی ترکیبی از اثرات مثبت و منفی را روی جامعه میزبان و میراث طبیعی محلی بوجود می‌آورد. یکی از چالش‌های پیش روی طبیعت‌گردی این است که چگونه آن را بدون تخریب یا تحلیل جاذبه‌های طبیعی که بازدیدکنندگان برای خود تجسم می‌کنند، گسترش دهیم. بدیهی است که گسترش گردشگری به نواحی طبیعی حساس همراه با فقدان مدیریت و برنامه‌ریزی مناسب، می‌تواند تهدیدی برای یکپارچگی اکوسیستم‌ها و فرهنگ‌های محلی باشد (Serra, 2007: 7).

در این راستا با توجه به اثرات منفی گردشگری در چند دهه گذشته، گردشگری توده‌ای به عنوان عامل تخریب سامانه‌های زیست‌محیطی و ساختارهای فرهنگی و اجتماعی جوامع بومی، مورد انتقاد قرار گرفته و برای تغییر این وضع، مفهوم گردشگری بدیل^۱ مطرح شده است. این اصطلاح انواعی از رویکردهای مربوط به گردشگری را پوشش می‌دهد که گردشگری در طبیعت^۲ و گردشگری زیست‌محیطی از آن جمله‌اند. به نوشته اشتون^۳، اصطلاح

^۴ : Miller

^۵ : Yuan

^۶ : International Ecotourism Society

^۱ : Alternative tourism

^۲ : Nature tourism

^۳ : Ashton

همچنین، سالاریوس لاسکورین (1991) طبیعت‌گردی را نوعی از گردشگری معنی می‌کند که به مسافرت در مناطق طبیعی نسبتاً دست نخورده به منظور تحسین، مطالعه و لذت بردن از مناظر و گیاهان و جانوران وحشی آن، در کنار کیفیات فرهنگی موجود در آن مربوط می‌شود (ارمغان، ۱۳۸۵: ۸۱). جامعه بین‌المللی اکوتوریسم TIES تعریف فراگیری برای اکوتوریسم ارائه داده است: «اکوتوریسم عبارت است از سفر مسئولانه به نواحی طبیعی، که باعث حفاظت از محیط و بهبود رفاه افراد محلی می‌شود» (M. Honey, 2008: 235).

در واقع طبیعت‌گردی شامل تمام انواع گردشگری متمرکز، گردشگری با انگیزه‌های هیجان‌طلبی و گردشگری با انگیزه بهره‌برداری از طبیعت وحشی و دست‌نخورده که همراه با گونه‌ها و زیستگاه‌های جانوری، سیماهای طبیعی و تماشایی است، می‌شود (Goodwin, 1995: 130) و نکته مهم در این بهره‌برداری، حفظ و ارتقای توازن طبیعت همراه با ارج نهادن به جامعه محلی ساکن در آن به منظور تضمین پایداری آن است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که طبیعت‌گردی پایدار نقطه مقابل توریسمی است که صرفاً به منافع کوتاه مدت می‌اندیشد (زاهدی، ۱۳۸۲: ۹۳ به نقل از Geoldner, 2000: 575). سدلر از اولین کسانی بود که در سال ۱۹۹۰ الگوی توسعه پایدار طبیعت‌گردی را ارائه داد. اهداف اساسی الگوی سدلر عبارت است از: ۱- اهداف اجتماعی ۲- اهداف اقتصادی ۳- اهداف زیست محیطی (نظری، ۱۳۸۸: ۲۴ و ۲۵).

رونق گردشگری در نواحی بیابانی نه تنها بازده اقتصادی را برای گستره وسیعی از کشور که ظرفیت‌های تولید کشاورزی و صنعتی رقابتی ندارد، فراهم می‌آورد بلکه برخی شیوه‌های سنتی فراموش شده مانند شتربانی را احیا نموده، ارزش‌های تاریخی به فراموشی سپرده شده این نواحی را زنده خواهد نمود و خود زمینه‌ساز شناخت و مطالعه بیشتر بیابان‌های ایران، ایجاد بانک اطلاعات جغرافیایی، تهیه نقشه و ممیزی طبیعی بیابان‌های کشور و بازسازی کاروانسراهای بیابانی خواهد شد (گزارش تدوین ضوابط طراحی و توسعه فعالیت‌های گردشگری طبیعی، ۱۳۸۶: ۶۵). گسترش طبیعت‌گردی در این نواحی، در عین حال که از فرهنگ، سوابق تاریخی و نمودهای طبیعی منطقه، شناخت حاصل می‌کند، شأن و جایگاه اکوسیستم را حفظ و در ضمن فرصت‌های اقتصادی و درآمدزایی را برای مردم محلی ایجاد کند. علی‌رغم این قابلیت‌ها، واقعیت‌های موجود حاکی از آن است که متأسفانه تحت عنوان اکوتوریسم، خسارات جبران‌ناپذیری بر منابع طبیعی وارد آمده است (زاهدی، ۱۳۸۲: ۸۹).

روش‌شناسی

از منظر هدف، پژوهش حاضر از نوع تحقیق کاربردی است. با توجه به موضوع، اهداف و فرضیه‌ی مطرح، روش انجام آن به صورت توصیفی-تحلیلی است و روش جمع‌آوری اطلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. مطالعه موردی نیز جهت افزایش دقت کار مورد توجه قرار گرفته است. به این ترتیب در راستای سؤال و فرضیه‌ی پژوهش، ابتدا با هدف

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، پس از دسته‌بندی داده‌ها و تهیه جداول اولیه، با بهره‌گیری از نرم افزارهای SPSS آزمون‌های آماری چون توزیع فراوانی، تعیین میانگین و محاسبه متوسط میانگین استفاده شد. در گام بعد، به منظور شناسایی اثرات اکوتوریسم بر روستاهای مورد مطالعه، با مطالعه منابع مرتبط و استفاده از نظرات اساتید و کارشناسان ۱۰ مؤلفه اقتصادی، ۱۸ مؤلفه اجتماعی و ۱۱ مؤلفه زیست‌محیطی مورد شناسایی قرار گرفت. در نهایت، با هدف پیدا کردن اثرات مکنون و تلخیص مؤلفه‌ها در تعداد محدودی از اثرات از آزمون تحلیل عاملی^۱ استفاده شده است. در واقع محقق با انجام تحلیل عاملی بر روی اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی اکوتوریسم در پی شناسایی مهم‌ترین اثرات مکنون در روستاهای منطقه بوده است.

معرفی شاخص‌ها

برای بررسی اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای مورد مطالعه، ۳۹ مؤلفه انتخاب و در سه گروه از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-زیست‌محیطی به شرح جدول زیر طبقه‌بندی شدند. دلیل اینکه این شاخص‌ها با یکدیگر برابر نیستند این می‌باشد که هر شاخص با توجه به ماهیت خود مؤلفه‌های متعددی را در بر می‌گیرد که در این تحقیق با استفاده از تحلیل عاملی این مؤلفه‌ها با توجه به اهمیت و میزان همبستگی درونی طبقه‌بندی شده و در نهایت ۵ عامل بدست آمده است.

توصیف عینی، واقعی و منظم ویژگی‌های پدیده مورد نظر، یعنی آنچه که هست از روش توصیفی استفاده شده است و در مرحله بعد به تجزیه و تحلیل آن‌ها پرداخته شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر ۱۱ روستا از مجموعه روستایی ده‌بالا واقع در دهستان شیرکوه از توابع استان یزد با جمعیت ۱۰۱۸ نفر (۳۹۳ خانوار) شامل می‌شود.

برای تعیین حجم نمونه از مجموع ۱۰۱۸ نفر ساکن در این روستاها، با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه‌ای معادل ۱۳۱ نفر بدست آمد.

پس از تعیین حجم نمونه، روستاهای مورد مطالعه در سه طبقه جمعیتی زیر ۲۰ خانوار (۳ روستا)، ۲۰ تا ۴۰ خانوار (۳ روستا) و بالای ۴۰ خانوار (۴ روستا) تفکیک شدند؛ و از این سه طبقه ۳ روستای مزرعه‌آمحسن، جانبرازان و باغستان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در ادامه با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس، پرسشنامه‌ها در روستاهای نمونه تکمیل شد. پرسشنامه‌های طراحی شده، بین ۱۳۱ تن از ساکنین روستاهای مورد مطالعه، توزیع شد که در نهایت با حذف پرسشنامه‌های مخدوش و ناقص، تعداد ۱۱۴ پرسشنامه برگشتی، داده‌های مربوط گردآوری شد. این میزان، نشان‌دهنده بالا بودن نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها است.

با تکمیل پرسشنامه تنظیمی بر روی ۳۰ نفر از روستاییان و سنجش اعتبار و پایایی پرسشنامه با استفاده از آزمون همسانی درونی آلفای کرونباخ به میزان ۰/۷۲ پایایی نسبی پرسشنامه احراز گردید.

¹ Factor Analyse

جدول ۴: شاخص‌ها و مؤلفه‌های تحقیق

ردیف	نوع شاخص	تعداد	مؤلفه‌های مربوط
۱	اقتصادی	۱۰	اشتغال‌زایی برای اهالی روستا- بهبود درآمد اهالی روستا- افزایش قیمت کالاها و اجناس- افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا- تغییر الگوی کشت روستا- ایجاد مشاغل جدید در روستا- گسترش سوداگری زمین در روستا- افزایش ساخت و ساز در روستا- تغییر ترکیب دام های روستا- بهبود کمی و کیفی صنایع دستی
۲	اجتماعی	۱۸	تغییر نوع لباس در روستا- تغییر نوع مراسم (عزاداری، عروسی و ...)- تغییر الگوی مصرف غذا- بهبود وسایل منزل (تلویزیون، رادیو، یخچال و ...)- گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی- بهبود وضعیت آموزش در روستا- بهبود وضعیت بهداشت عمومی و فردی- عرضه بهداشتی محصولات- روابط بیرونی روستا با نقاط همجوار- کاهش مهاجرت از روستا- بازگشت مهاجران به روستا- افزایش میزان امنیت- تعامل روستاییان با گردشگران- رضایت مردم از گردشگران- رسیدگی به گردشگران- درگیری و نزاع بین روستاییان و گردشگران- افزایش تعلق خاطر به روستا- گسترش ناهنجاری (اعتیاد، انجام منکرات) در روستا
۳	کالبدی- زیست محیطی	۱۱	حفظ بیشتر محیط زیست از طرف روستاییان- لطمه به محیط زیست روستا و افزایش آلودگی- گسترش فضای سبز روستا- دفع بهداشتی زباله و جلوگیری از آلودگی در اثر ورود گردشگر- بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی- گسترش خدمات زیربنایی (آب، برق، مخابرات و ...) در روستا- تغییر الگوی مسکن- مقاوم‌تر شدن مصالح خانه‌های روستا- اهمیت دادن به تمیزی کوچه‌ها و معابر- تغییر کاربری اراضی کشاورزی به مسکونی و تجاری- از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری توسط گردشگران

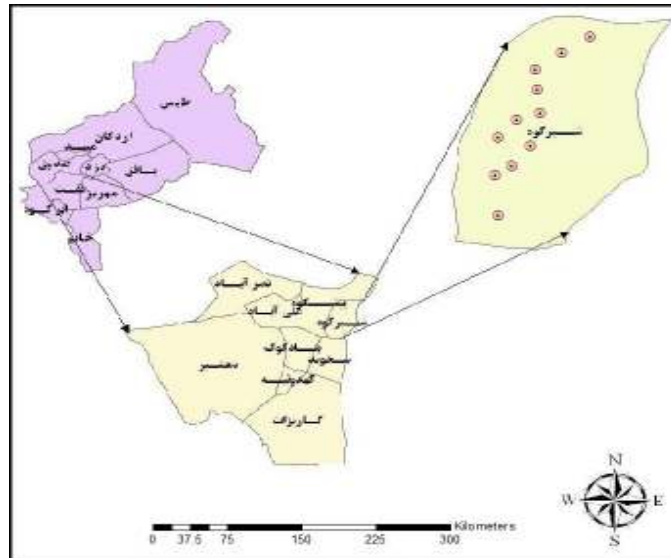
معرفی ناحیه مورد مطالعه

مجموعه روستایی ده‌بالا در دهستان شیرکوه به عنوان محدوده مورد مطالعه، با $2336/3$ کیلومتر مربع وسعت، یکی از دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان تفت است. این دهستان دارای ۵۳ نقطه سکونتگاهی بوده که طبق سرشماری سال ۸۵ دارای ۱۷ روستا و ۳۵ مزرعه تابعه می‌باشد. از این بین ۱۱ روستا، در مجموعه روستایی ده‌بالا مستقر هستند (فخرالدین تفتی، ۱۳۷۶: ۲۲). شرایط خاص جغرافیایی منطقه و قرارگرفتن در کمربند کوهستانی شیرکوه، موجب تقسیم دهستان به دو بخش مرکز دهستان (روستای طرزجان) و مجموعه روستایی ده‌بالا شده است. ذکر این نکته ضروری است که مجموعه روستایی ده‌بالا به عنوان دهستان مطرح نبوده و با توجه به مقتضیات جغرافیایی و محل استقرار با عنوان «مجموعه

روستایی» معروف می‌باشد که شامل ۱۱ روستای آشنایی، باغستان، توده، قرق، جان‌بازان، زیرباغشاه، شیخ‌علیشاه، لادرک، مزرعه‌اکرمی، مزرعه‌آمحسن و بشری می‌باشد که از این بین روستای لادرک در سرشماری سال ۸۵ خالی از جمعیت بوده است. دهستان شیرکوه و به طور خاص روستای ده‌بالا، به دلیل قرارگیری در ناحیه مرتفع و کوهستانی و استقرار در دامنه‌های شیرکوه از نظر آب و هوایی و پوشش گیاهی و فاصله تقریباً نزدیک این دهستان به نقاط شهری، در استان یزد منطقه‌ای منحصربفرد محسوب می‌شود. این شرایط موجب جذب گردشگران به این ناحیه در بیشتر مواقع سال هم در فصل سرد سال به دلیل جاذبه‌های ناشی از بارش برف و هم در فصول گرم سال بواسطه دارا بودن آب و هوای معتدل و پوشش گیاهی مناسب و اختلاف درجه

گردشگران بوجود می‌آورد. با توجه به این شرایط، در دهه‌های اخیر، گردشگران زیادی به این ناحیه جذب شده‌اند.

حرارت، ناشی از وجود اختلاف ارتفاع با شهرها و نقاط مسکونی همجوار شده است. همچنین رودخانه فصلی ده‌بالا، چشم‌انداز زیبایی را در فصل بهار برای

نقشه: موقعیت روستاهای مورد مطالعه

پاسخگو نشان می‌دهد که ۵۰ درصد از آن‌ها بین ۶۰-۴۰ سال سن داشته‌اند. علاوه بر این نحوه توزیع روستاییان در بین گروه‌های شغلی بیانگر آن است که بیشتر روستاییان (حدود ۴۶ درصد) در گروه شغلی خدمات قرار داشته‌اند.

یافته‌های توصیفی تحقیق بر اساس اطلاعات جمع‌آوری شده از مجموع ۱۰۰ نفر از روستاییان پاسخ‌دهنده به پرسشنامه‌ها ۶۵ نفر (حدود ۵۹ درصد) مذکر و ۳۵ نفر (حدود ۴۱ درصد) مؤنث هستند. در عین حال توزیع سنی روستاییان

جدول ۵: ویژگی‌های عمومی روستاییان

فراوانی		طبقات	ویژگی
درصد	تعداد		
۵۸	۶۵	مرد	جنس
۴۲	۴۷	زن	
۷/۱	۸	کمتر ۲۰ سال	سن
۴۲/۹	۴۸	۲۰ تا ۴۰ سال	
۵۰	۵۸	۴۰ تا ۶۰ سال	گروه شغلی
۱۱/۶	۱۳	صنعت	
۴۲	۴۷	کشاورزی	
۴۶/۴	۵۲	خدمات	

مأخذ: اطلاعات پرسشنامه

صحت کاربرد این روش مقدار KMO برابر با ۰/۷۷ به دست آمده که مقدار این آماره از نظر تحلیل عاملی قابل قبول و نزدیک به متوسط است و نشان‌دهنده انسجام درونی مؤلفه‌هاست. همچنین آزمون بارتلت با سطح معناداری قابل قبول ($\text{sig} < ۰/۰۱$) مناسب بودن مؤلفه‌ها را برای اجرای تحلیل عاملی نشان می‌دهد (جدول ۶).

یافته‌های تحلیلی تحقیق همانگونه که در روش‌شناسی تحقیق اشاره شد، به منظور دستیابی به اثرات اکوتوریسم بر روستاهای مورد مطالعه، ۱۰ مؤلفه اقتصادی، ۱۸ مؤلفه اجتماعی و ۱۱ مؤلفه زیست‌محیطی مورد شناسایی قرار گرفته است و برای شناسایی اثرات مکنون از روش تحلیل عاملی استفاده شد. در گام نخست برای اطمینان از

جدول ۶: نتایج آماره KMO و آزمون بارتلت برای اجرای تحلیل عاملی

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy		۰/۷۷
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	۱/۳۱۲
	Df	۴۳۵
	Sig	۰/۰۰۰

مأخذ: تحلیل آماری بر روی یافته‌های پرسشنامه

۱۳۸۷: ۶۵). بنابراین در این پژوهش نیز، عامل‌ها به روش واریماکس چرخش یافتند و با استفاده از معیار ویژه، سه عامل برای اثرات اقتصادی، دو عامل برای اثرات اجتماعی و سه عامل برای اثرات زیست‌محیطی به‌عنوان مبنای تحلیل همراه با مقدار ویژه هر یک از آن‌ها استخراج شدند)

۲۹ مؤلفه دارای بار عاملی مثبت و ۱۱ مؤلفه دیگر فاقد بار عاملی بوده‌اند.

در گام بعد، تحلیل عاملی تأییدی بر روی سؤالات مربوط به سه گروه از اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، انجام شد و مؤلفه‌ها با استفاده از روش بیشترین احتمال وارد تحلیل عاملی شدند. با توجه به اینکه، تفسیر متغیرهای بار عاملی بدون چرخش آسان نیست، عامل‌ها چرخانده می‌شوند تا قابلیت تفسیر آن‌ها افزایش یابد (تقوایی و شفیعی، جدول ۷). نتایج چرخش عامل‌ها و مؤلفه‌های مربوط به هر یک از عوامل همراه با بار عاملی آن نشان می‌دهد که از بین ۳۹ مؤلفه وارد شده به تحلیل عاملی،

جدول ۷: عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و فراوانی تجمعی درصد واریانس

ردیف	عوامل	مقدار ویژه	درصد واریانس تبیین شده	فراوانی تجمعی درصد واریانس
۱	عامل اول	۷/۲۳۱	۲۲/۷۰۴	۲۲/۷۰۴
۲	عامل دوم	۵/۵۳۴	۱۳/۵۴۳	۳۶/۲۴۷
۳	عامل سوم	۴/۳۴۷	۹/۱۲۳	۴۵/۳۷
۴	عامل چهارم	۳/۱۲۸	۷/۶۴۵	۵۳/۰۲
۵	عامل پنجم	۲/۱۴۳	۶/۴۳۴	۵۹/۴۵۴

مأخذ: تحلیل آماری بر روی یافته‌های پرسشنامه

واریانس باقیمانده مربوط به سایر اثرات اکوتوریسم می‌باشد که پیش‌بینی آن‌ها در این تحقیق میسر نشده است.

با توجه به محتوا و ماهیت شاخص‌های مورد مطالعه در هر عامل، آن عوامل نامگذاری می‌شوند (تقوایی و شفیع، ۱۳۸۷: ۶۵). در این پژوهش نیز پس از مشخص شدن بار عاملی هر مؤلفه و نحوه چرخش آن در بین عامل‌های پنجگانه اقدام به نام‌گذاری عامل‌ها بر اساس بار عاملی توزیع شده در بین مؤلفه‌های مربوطه شد (گسترش پیدا کرده‌اند. بنابراین از این عامل می‌توان تحت عنوان «اثرات گسترش خانه‌های دوم» نام برد.

عامل دوم: تغییر ماهیت روستا

این عامل با مقدار ویژه ۵/۵۳۴ توانسته است ۱۳/۵۴۳ درصد از کل واریانس مؤلفه‌ها را محاسبه نماید. مؤلفه‌های این عامل بیانگر تغییراتی است که گسترش اکوتوریسم در روستا به همراه داشته است و می‌تواند با عنوان «تغییر ماهیت روستا» نامگذاری شود.

مقدار ویژه بیانگر سهم هر عامل از کل واریانس متغیرها می‌باشد و هرچه مقدار آن بزرگتر باشد، نشان‌دهنده اهمیت و تأثیر بیشتر آن عامل است. جدول ۸ نشان می‌دهد که عامل اول بیشترین سهم (حدود ۲۲ درصد) را در تبیین واریانس کل متغیرها دارد. پس از آن عامل‌های دوم و سوم به ترتیب توانسته‌اند حدود ۱۳ و حدود ۹ درصد از واریانس مجموعه مورد تحلیل را تبیین نمایند. در مجموع شش عامل مذکور توانسته‌اند حدود ۶۰ درصد از کل واریانس مؤلفه‌ها را تبیین نمایند. حدود ۴۰ درصد از (جدول ۸).

عامل اول: گسترش خانه‌های دوم

عامل اول با مقدار ویژه ۷/۲۳۱، به‌تنهایی ۲۲/۷۰۴ درصد از واریانس کل مؤلفه‌ها را تبیین می‌کند. بالاترین مقدار در این عامل مربوط به مؤلفه‌هایی می‌شود که در اثر ساخت خانه‌های دوم در روستا

جدول ۸: نامگذاری اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای مورد مطالعه

مؤلفه‌ها	نام انتخابی عامل‌ها	شماره عامل
گسترش سوداگری زمین در روستا	گسترش خانه‌های دوم	۱
تغییر کاربری اراضی کشاورزی به مسکونی و تجاری		
افزایش ساخت و ساز در روستا		
مقاوم‌تر شدن مصالح خانه‌های روستا		
اهمیت دادن به تمیزی کوچه‌ها و معابر	تغییر ماهیت روستا	۲
گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی		
ایجاد مشاغل جدید در روستا		
روابط بیرونی روستا با نقاط همجوار		
گسترش ناهنجاری (اعتیاد، انجام منکرات) در روستا		
تغییر الگوی مصرف غذا		

درگیری و نزاع بین روستاییان و گردشگران		
تغییر الگوی مسکن		
افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا	افزایش قیمت	۳
افزایش قیمت کالاها و اجناس		
تغییر الگوی کشت روستا		
ایجاد مشاغل جدید در روستا		
بهبود درآمد اهالی روستا		
گسترش فضای سبز روستا	تجهیز روستا به امکانات	۴
بهبود وضعیت آموزش در روستا		
عرضه بهداشتی محصولات		
افزایش تعلق خاطر به روستا		
گسترش خدمات زیربنایی (آب، برق، مخابرات و ...) در روستا	افزایش جمعیت	۵
از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری توسط گردشگران		
بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی		
کاهش مهاجرت از روستا		
بازگشت مهاجران به روستا		
لطمه به محیط زیست روستا و افزایش آلودگی		

مأخذ: تحلیل آماری بر روی یافته‌های پرسشنامه

عامل سوم: افزایش قیمت

در این عامل پنج مؤلفه که همگی ناظر بر اثرات اقتصادی اکوتوریسم هستند، دخالت دارند. این عامل با مقدار ویژه $4/347$ ، حدود ۹ درصد از واریانس کل مؤلفه‌ها را تبیین نموده است و مؤلفه‌های مؤثر در آن، مرتبط با افزایش قیمت کالاها و مساکن هستند. از این رو این عامل را می‌توان تحت عنوان «افزایش قیمت» نامگذاری نمود.

عامل چهارم: تجهیز روستا به امکانات

این عامل با مقدار ویژه $3/128$ ، حدود $7/6$ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کرده است. مؤلفه‌هایی که به تجهیز روستا مرتبط هستند، بالاترین بار عاملی را در این عامل داشته‌اند. بنابراین این عامل می‌تواند «تجهیز روستا به امکانات» نامگذاری شود.

عامل پنجم: افزایش جمعیت

این عامل شامل پنج مؤلفه می‌شود که همگی به نوعی ناظر به اثراتی هستند که افزایش جمعیت به دنبال داشته است. بنابراین، این عامل می‌تواند به عنوان «افزایش جمعیت» نامگذاری شود. این عامل با مقدار ویژه $2/143$ ، حدود $6/5$ درصد از واریانس کل متغیرها را تبیین کرده است.

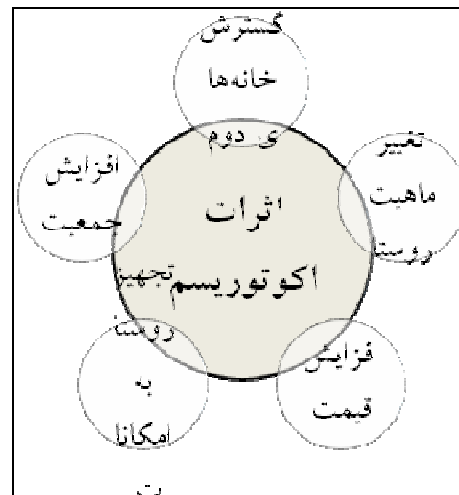
اثرات اکوتوریسم بر روستاهای مورد مطالعه را در شکل زیر می‌توان مشاهده نمود.

زمین در روستا و کاهش سطح اراضی کشاورزی و باغات اشاره کرد.

ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در روستاهای منطقه، موجب ایجاد مشاغلی از قبیل دفاتر مشاور املاک و فروش مصالح ساختمانی شده است. این مشاغل در روستاها، نو پا هستند که با توجه به گسترش خرید و فروش زمین در منطقه، احتمال افزایش این مشاغل در آینده‌ای نه چندان دور، وجود دارد. افزایش این خانه‌ها، سبب افزایش قیمت زمین‌های مسکونی و اراضی کشاورزی و باغات شده است که این خود موجب تشویق روستائیان به فروش زمین‌ها و در نتیجه تخریب آن‌ها شده است. در این زمینه مدیریت روستایی می‌تواند نقش بسزایی در جلوگیری از تخریب اراضی و باغات مرغوب از طریق واگذاری زمین‌های بایر و موات داشته باشد.

۲- تغییر ماهیت روستا

اثر دیگری که اکوتوریسم بر مجموعه روستاهای دهبالا داشته است، تغییر ماهیت روستایی آن است. این تغییر تا حدود زیادی متأثر از روابط بیرونی روستا با نقاط همجوار است. در واقع گسترش این روابط سبب رواج فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی شده است. یکی از ویژگی‌های روستا، سکوت و آرامش و محیط زیبای آن بوده است که گسترش اکوتوریسم و ورود طبیعت‌گردان سبب لطمه به محیط زیست روستا و افزایش آلودگی در اثر ورود زباله‌های گردشگران به روستا و همچنین افزایش آلودگی صوتی شده است. همچنین ورود این طبیعت‌گردان، بعضاً گسترش ناهنجاری و منکرات در روستا و درگیری و نزاع بین روستائیان و گردشگران را در پی داشته است. درگیری‌ها بیشتر ناشی از ورود

شکل ۱: اثرات اکوتوریسم بر روستاهای مورد مطالعه

بحث اصلی

پژوهش حاضر به بررسی اثرات اکوتوریسم بر توسعه پایدار روستاهای نواحی بیابانی می‌پردازد و در آن ۳۹ مؤلفه در قالب سه گروه از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی-زیست محیطی مورد مطالعه قرار گرفتند. برای شناسایی اثرات اکوتوریسم بر مجموعه روستایی دهبالا از روش تحلیل عاملی استفاده شده است. نتایج پژوهش بیانگر پنج اثر عمده بر روستاهای مورد مطالعه است. این اثرات عبارتند از:

۱- گسترش خانه‌های دوم

بیشترین تأثیری که اکوتوریسم بر روستاهای مورد مطالعه داشته است، گسترش ساخت خانه‌های دوم در مجموعه روستای دهبالا بوده است. این پدیده از دهه ۷۰-۸۰ شکل گرفته و چشم‌انداز روستا را به شدت متأثر ساخته است و روزه‌روز بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود. گسترش خانه‌های دوم باعث درآمدزایی برای مردم محلی از طریق فروش زمین به گردشگران شده است، اما در کنار آن اثرات منفی نیز بدنبال داشته است که از آن جمله می‌توان به گسترش سوداگری

غیر مجاز گردشگران به محدوده اراضی و باغ‌های روستاییان و همچنین رفتار نا متعارف و ناهنجاری‌های گردشگران است. همچنین در سال‌های نه چندان دور روستاهای محدوده مورد مطالعه دارای بافت سکونتگاهی سنتی و خانه‌های ساخته شده از مصالح سنتی بوده‌اند که با رونق طبیعت‌گردی شاهد تغییر این بافت سنتی به بافتی با مصالح ساختمانی جدید که اکثراً از محیط بیرون روستا تأمین می‌شود، هستیم. بررسی‌های میدانی و تحلیل مؤلفه‌های مرتبط با شاخص اجتماعی- فرهنگی مشخص می‌سازد که از نظر اجتماعی- فرهنگی گسترش اکوتوریسم در ناحیه، اثرات مثبت زیادی را به دنبال نداشته است، اما این اثرات مثبت را نیز نباید نادیده گرفت، برای مثال معاشرت و برقراری ارتباط بین ساکنین محلی و گردشگران، محرکی برای افزایش سطح سواد و آگاهی ساکنین از آنچه که در اطرافشان می‌گذرد می‌باشد.

۳- افزایش قیمت

فعالیت طبیعت‌گردی در روستاهای مورد مطالعه افزایش قیمت زمین و مسکن و همچنین اجناس و کالاها را به دنبال داشته است. همچنان که اشاره شد، جاذبه‌های طبیعی و آب و هوای مناسب روستاهای منطقه و همچنین مسافت کم این روستاها به شهرهای یزد و تفت سبب تمایل و تقاضا ساکنین این شهرها به ساخت خانه‌های دوم در این روستاها شده است. این افزایش تقاضا از یکسو و از سوی دیگر موقعیت جغرافیایی و توپوگرافی خاص منطقه (قرارگیری در دره‌ای با عرض کم)، که امکان ساخت و ساز به صورت گسترده را به متقاضیان نمی‌دهد سبب افزایش قیمت زمین و مسکن در منطقه شده است.

یافته‌ها و مشاهدات میدانی تحقیق نشان می‌دهد که فعالیت‌های طبیعت‌گردی با توجه به خاصیت ذاتی خود، مشاغل مرتبط با خود را در ناحیه ایجاد کرده‌اند. در روستاهای مورد مطالعه، ۵ باب باغ رستوران و ۱۶ دهنه مغازه وجود دارد. اکثر این واحدهای خدماتی- رفاهی، دارای مالکیت خصوصی و شهری است که سود حاصل از آن‌ها نیز در نهایت به سمت مراکز شهری روانه می‌شود و سرمایه‌گذاری مولدی در روستاها صورت نمی‌گیرد و در بهترین حالت ممکن، تنها پرسنل خدماتی این واحدها از ساکنین محلی انتخاب می‌شوند. این واحدهای خدماتی- رفاهی، گسترش زیادی را نداشته‌اند که از دلایل اصلی این وضعیت قیمت بالای اجناس و خدمات ارائه شده این واحدها از یکسو و از سوی دیگر، فاصله نزدیک شهرهای اطراف به این مناطق است. این شرایط باعث شده تا گردشگران در بیشتر مواقع مواد غذایی و سایر احتیاجات خود را به همراه داشته باشند که در نتیجه فعالیت‌های گردشگری سود چندان نا نصیب ساکنین محلی نمی‌کند.

۴- تجهیز روستا به امکانات

روستاهای منطقه مورد مطالعه در سال‌های اخیر شاهد گسترش خدمات زیربنایی (آب، برق، مخابرات و ...) بوده‌اند. از جمله می‌توان به بهبود شبکه ارتباطی روستا با مناطق هم‌جوار، تأمین آب لوله‌کشی، تأمین برق و تجهیز امکانات مخابراتی، ساخت مدارس، گسترش فضای سبز روستا و مانند آن اشاره کرد. این امکانات سبب افزایش تعلق خاطر روستاییان به محل سکونتشان شده است. با بررسی‌های به عمل آمده از سوی محقق نشان می‌دهد که اکوتوریسم تأثیر کمی در تجهیز روستا به امکانات داشته است. شاهد این مدعا

(جانبرازان، شیخ‌علیشاه، قرق و زیرباغشاه) می‌باشد که این نیز خود معلول پدیده‌ی گردشگری خانه‌های دوم و همچنین بهبود وضعیت معابر داخلی و راه‌های ارتباطی در ناحیه است که در سال‌های اخیر رواج چشم‌گیری داشته است.

این افزایش جمعیت بعضاً تبعات زیست‌محیطی از قبیل از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری و لطمه به محیط زیست روستا و افزایش آلودگی را به دنبال داشته است. یافته‌های حاصل از بررسی‌های میدانی مشخص کرد که در روزهای تعطیل تعداد گردشگران تا ۱۵۰۰۰ هزار نفر افزایش می‌یابد که این خیل عظیم گردشگران با توجه به کوچک بودن محدوده، فشار زیادی را بر روی منابع طبیعی منطقه وارد می‌آورند که نتیجه آن جز تخریب، نمی‌تواند باشد. شاهد بر این مدعا کاهش سطح اراضی کشاورزی و باغات در روستا در دو دوره‌ی آماری کشاورزی در سال‌های ۷۲ و ۸۲ می‌باشد که در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۹: مساحت باغات و اراضی کشاورزی به هکتار در منطقه مورد مطالعه

روستای ده بالا	اراضی باغی سال ۷۲	اراضی باغی سال ۸۲
باغات	۳۲۴/۵۲	۲۸۶/۲۵
اراضی کشاورزی	۶۷/۱۸۵	۵۱/۲

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، ۱۳۸۲

سوی سبب تخریب اراضی و از سویی دیگر باعث ایجاد درآمد برای مردم محلی و ماندگاری آن‌ها در روستا شده است. ناگفته نماند که دلایل دیگری را نیز در کاهش سطح اراضی مؤثر بوده اند که از جمله می‌توان به خشکسالی‌های پیاپی که در سال‌های اخیر رخ داده است اشاره کرد که کشاورزان منطقه را مجبور به

آن است که به گفته اکثر ساکنین و مسئولین، در این روستاها از نظر امکانات تفریحی، پیشرفت قابل توجهی نسبت به قبل مشاهده نمی‌شود و اگر هم در مواردی تحولاتی در روستاها صورت گرفته، ارتباطی با گسترش اکوتوریسم در ناحیه نداشته و بیشتر سیاست‌های اجرایی دولت در دادن امکانات و اجرای عدالت اجتماعی بوده است.

همچنین باید به این نکته اشاره نمود که طبیعت‌گردی در روستاهای مورد مطالعه بیشتر شامل کوهنوردی، استفاده از مناظر زیبا، عامل آب و هوا و مانند آن است و این‌گونه فعالیت‌ها نیاز به ایجاد واحدهای تفریحی ندارد. نکته دیگری که قابل توجه است، عدم تمایل روستاییان به ایجاد واحدهای تفریحی می‌باشد، زیرا به نظر آنان جوانان روستا تنها باید به فکر معیشت و کسب درآمد باشند تا تفریحات!

۵- افزایش جمعیت

یکی دیگر از تأثیرات اکوتوریسم در روستاهای مورد مطالعه، نرخ رشد جمعیتی مثبت در ۴ روستای

همچنان که از جدول بالا مشخص است، طی دوره ده ساله ۷۲-۸۲ سطح اراضی کشاورزی و باغی روستا کاهش یافته است. یکی از دلایلی که سبب این کاهش سطح شده است، تمایل مردم محلی به فروش اراضی خود با توجه به افزایش علاقه گردشگران به ساخت و ساز خانه‌های ویلایی، می‌باشد که این عامل از یک

رهاکردن زمین‌ها و روی آوردن به مهاجرت کرده است. در این بین نسبت باغات با کاهش اندکی مواجه بوده است، که از جمله دلایل آن شرایط زیستی درختان است که نیاز به آب کمتری را دارند و در مقابل خشکسالی بادوام‌تر می‌باشند علاوه بر این باید به سود حاصل از فروش محصولات سردرختی اشاره کرد که قابل مقایسه با محصولات کشاورزی نیست.

از دیگر اثرات ناشی از افزایش جمعیت و حضور گردشگران در روستاهای مورد مطالعه، آلودگی صوتی می‌باشد. با توجه به اینکه بافت روستا کوهستانی و دره‌ای است، امکان گسترش عرضی روستاها وجود نداشته است در نتیجه راه‌های موجود در روستا از قدیم تا کنون بدون تغییر باقی مانده است که این خود باعث باریک شدن معابر داخل روستاها و در نتیجه باعث عدم کارایی معابر هنگام ترافیک گردیده است.

در فصول مختلف سال و بویژه فصل بهار و تابستان که منطقه جاذب گردشگران است، درون روستا ترافیک بالایی بوجود می‌آید که منجر به ایجاد آلودگی صوتی و آلودگی هوا می‌شود. با تحلیل پرسشنامه‌های روستا مشخص گردید که ۹۸ درصد از ساکنین محلی معتقدند افزایش گردشگران آلودگی‌های صوتی و زیست محیطی را به دنبال داشته است و محیط سالم روستا را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده است. از سوی دیگر، حجم عظیم زباله‌های برجای مانده از گردشگران که بدون هیچ مراعاتی در سطح روستاها پراکنده می‌شود، از دیگر مسائلی است که ساکنین محلی با آن روبرو هستند که لزوم ایجاد و مدیریت جمع‌آوری و دفن زباله را توسط دهیاری و شورای روستاها محسوس می‌گرداند.

بررسی‌ها نشان‌دهنده‌ی این است که نرخ رشد جمعیت در دوره‌ی آماری ۸۵-۷۵ در چهار روستای شیخ‌علیشاه، قرق، زیرباغشاه و جانبران، مثبت و نرخ مهاجرت نیز پایین بوده است. با بررسی‌ها و مراجعه به شورای روستا و دهیاری مشخص گردید که در طول این دهه عامل اصلی نرخ رشد مثبت، افزایش میزان گردشگران در ناحیه و اشتیاق آن‌ها برای ساخت و ساز خانه‌ی ویلایی بوده است که این، عامل مهمی در تشویق روستاییان به فروش زمین‌های بایر و باغات خود شده و درآمد زیادی را بدین شیوه بدست آورده‌اند که منجر به ماندگاری در روستا و سرمایه‌گذاری در مشاغل خدماتی شده است.

نتیجه‌گیری

جمع‌بندی نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان می‌دهد که اکوتوریسم در بعد اقتصادی موجب ایجاد درآمد و اشتغال‌زایی برای مردم محلی شده و در دو بعد اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی آسیب‌های متعددی را به دنبال داشته است. بهبود وضعیت اقتصادی روستاییان بدلیل فروش زمین به مالکان خانه‌های دوم می‌باشد. مالکان این خانه‌ها تعدادی از روستاییان را برای نگهداری و حفاظت از خانه‌هایشان به خدمت گرفته‌اند. از جمله اثرات اجتماعی- فرهنگی می‌توان به افزایش ناهنجاری‌ها و منکرات، افزایش نزاع و درگیری بین روستاییان و گردشگران و گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستایی اشاره کرد. در عین حال اکوتوریسم در ناحیه اثرات مثبت زیست‌محیطی را دنبال نداشته است و ره‌آورد گسترش اکوتوریسم، افزایش تخریب پوشش گیاهی و مراتع، افزایش آلودگی‌های

بر مدیریت روستایی»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۲، صص ۱۲۴-۱۰۹.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۳)؛ «مقدمه ای بر برنامه ریزی و توسعه روستایی در ایران»، نشر قومس، تهران.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، «توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار»، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران: تهران.

زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۲)؛ «چالش‌های توسعه پایدار از منظر طبیعت‌گردی»، فصلنامه مدرس، دوره ۷، شماره ۳، صص ۱۰۳-۸۹.

زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۵)؛ «بسط مفهومی توسعه پایدار»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۴۹، صص ۷۶-۴۳.

شریف زاده، ابوالقاسم و مراد نژاد همایون (۱۳۸۱)؛ «توسعه پایدار و گردشگری روستایی»، ماهنامه اجتماعی-اقتصادی جهاد، شماره ۲۵۰ و ۲۵۱، صص ۶۸-۴۷.

طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۲)؛ «جایگاه روستا در فرآیند توسعه ملی»، مجموعه مقالات. انتشارات مؤسسه توسعه روستایی ایران.

فخرالدین تفتی، محمدحمید (۱۳۷۴)؛ «روابط شهر و روستا و نقش آن در توسعه روستایی، مورد دهستان شیرکوه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر عباس سعیدی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه آموزشی جغرافیا.

قدیری معصوم، مجتبی و وثوقی، لیلی (۱۳۸۴)؛ «گردشگری ماجراجویانه»، فصلنامه مطالعات جهانگردی، شماره ۸، صص ۵۸-۴۱.

زیست‌محیطی، صدا و پخش انواع زباله‌ها در سطح روستاهاست. بنابراین ضرورت مدیریت بهینه و پایدار الگوهای اکوتوریسم در روستاهای ناحیه مشخص می‌شود، زیرا روستاهای این ناحیه جایگاه ویژه‌ای را در گذران اوقات فراغت ساکنین استان یزد دارا می‌باشند و چنانچه برنامه و طرح بلندمدتی برای آن‌ها تهیه و تدوین نشود، حیات این روستاها در معرض خطر قرار می‌گیرد.

ارایه پیشنهادها

با توجه به مطالب ذکر شده و نتایج بدست آمده از بررسی‌ها می‌توان پیشنهادات زیر را ارائه نمود:

- تدوین برنامه‌های محلی برای ساماندهی ورود گردشگران به منظور کاهش آسیب‌های محیطی،
- مدیریت بهینه گردشگری در منطقه متناسب با چارچوب‌های توسعه پایدار و
- افزایش مشارکت مردم در پروژه‌ها و برنامه‌های گردشگری در منطقه و بهره‌گیری از دانش بومی در دستیابی به توسعه پایدار محلی.

منابع

ارمغان، سیمین (۱۳۸۵)، توریسم و نقش آن در جغرافیا، چاپ اول، اسلامشهر: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

تقوایی، مسعود و شفیعی، پروین (۱۳۸۷)؛ «کاربرد تحلیل عاملی و خوشه‌ای در ارزیابی فضایی- مکانی مناطق روستایی استان اصفهان»، اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره ۶۸، صص ۷۶-۵۷.

جوان، جعفر و سقایی، مهدی (۱۳۸۳)؛ «نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای با تأکید

- and natural resources management in the Tonle Sap biosphere reserve, 11 September.
- Eraqi, Mohammed I (2007). Ecotourism Resources Management as a Way For Sustainable Tourism Development In Egypt, *Tourism Analysis*, Vol. 12, pp. 39-49.
- Luo Ju-chun & Zheng Jing-ming (2008). Ecotourism in nature reserves in China: current situation, problems and solutions, pp: 130- 133.
- Serra, Gianluca (2007), Ecotourism in the Palmyra Desert, Syria a Feasibility Study.
- Liu J M. (1998). Advances in ecotourism and its planning research. *Chin J Appl Ecol*, 9(3): 327-331 (in Chinese with English abstract).
- Yoan, J., L. Dai, and Q. Wang, (2008) "State-led ecotourism development and nature conservation: a case study of the Changbai Mountain Biosphere Reserve, China". *Ecology and Society*, Vol 13 issue 2, art 55. provided by: <http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art55/>
- M. Honey (2008) *Setting Standards: Certification Programmes for Ecotourism and Sustainable Tourism*, Center on Ecotourism and Sustainable Development (CESD).
- قدیری معصوم، مجتبی و محمدجانی، مرتضی و ایمانی، بهرام (۱۳۸۸): «نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی»، *مجله علوم جغرافیایی*، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مشهد، شماره ۴، صص ۶۴-۵۱.
- کریم پناه، رفیق و فرحزاده، منوچهر (۱۳۸۴): «تحلیل اکوتوریسم و نقش آن در توسعه منطقه‌ای استان کردستان»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- نظری، فرشته (۱۳۸۸)، «طبیعت‌گردی و نقش آن در توسعه پایدار»، ماهنامه جاده‌های سبز، شماره ۵۴، شهریور و مهر ۱۳۸۸، صص ۲۷-۲۴.
- Goodwin, H. (1995), "Tourism and the environment", *Biologist*, vol. 42, no. 3 pp 129-133.
- Goeldner, R. etal (2000), *Tourism, Principle, Practices, Philosophies*, New York, John Wily & Sons, Inc.
- Higham, j.(2007), *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism Phenomenon*, Amsterdam, Published by Elsevier Ltd, Butterworth Heinemann.
- Neth, Baromey (2008); *Ecotourism as a tool for sustainable rural community development*